

JAN N. BREMMER

A túlvilághit felvirágzása és hanyatlása

Szerző: Jan N. Bremmer

Kiadó: Routledge, London–New York, 2002 (238 oldal)
ISBN 0-415-14148-6

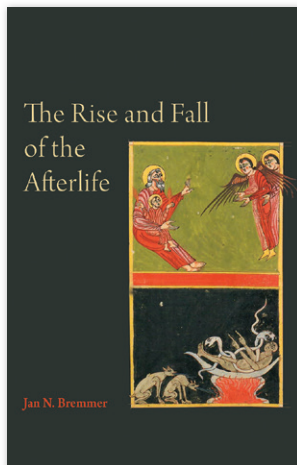
Annak ellenére, hogy Jan Bremmer (*1944) volt gronningeni, immár aktív nyugdíjas éveit élő professzor könyve kissé korábban jelent meg (2002-ben), a görög vallástörténeti témák és túlvilághit kutatói között napjainkig rendkívül népszerű. Ilyen – mondhatni – tulajdonképpen minden további könyve, amely kutatásai nyomán napvilágot láthatott, legyen az pl. a princetoni doktori munkája (*The Early Greek Concept of the Soul*, 1983) vagy kiváló tanulmánya az *Oxford Handbook of Apocalyptic Literature* c. lexikonban: *Descents to hell and ascents to heaven in apocalyptic literature* (2014) vagy az egyik tényleg legpopulárisabb könyve, a *Greek Religion* (1994), amely alapvető kézikönyvnek számít mára a görög vallástörténetben, s amely számtalan nyelvre van már lefordítva. Ez csak utalás akart lenni arra, hogy olyan széleskörű szakismerettel rendelkező tudós könyvéről van szó, aki hiteles információkat közöl kutatásaiból. Ilyen mély merítésű könyve a most recenzeált könyv, a *The rise and fall of the afterlife* is. Itt is mélyrehatóan foglalkozik a lélek görög felfogásával az ókori görög-római vallások rendszerében, megadja a görög

túlvilághit történetét, és vizsgálja annak speciális részkérdéseit, behatóan kimutatva a túlvilághit különböző vonásait.

Itt részletesebben is utalhatunk a könyv tartalmára, amelyben a 238 oldalból az első 120 oldal a „tiszta szöveg”, vagyis a témák tudományos felvezetése

és tárgyalása, amelyben 7 fejezet és 3 exkurzus kap helyet. Mint szokás, először is bevezető fejezetként a *túlvilághit feltárását* adja elő (1–10). Ebben a részben felvázolja, hogyan értelmezi ő a lélek (*psüché*) görög felfogású összetevőit, főleg Homérosz és az orfikusok alapján, miként alakulhatott ki a görög túlvilághit az előzőeken kívül még Hésziodosz, a püthagoreusok,

Empedoklész, Euripidész, Platón stb. mítoszai alapján, és hogyan értelmezte a lelket az alvilágban az Ószövetség, beleértve Alexandriai Philón, Josephus Flavius és Énók könyveinek a témára vonatkozó utalásait. Második fejezetként részletesebb tárgyalásra kerül az *orfizmus, püthagoreizmus és a halhatatlan lélek felemelkedése* (11–26.). Itt alapvető forrásul szolgálnak Püthagorasz, Parmenidész és Empedoklész megfelelő adalékai, amelyek főleg az orfizmus mély elemzéséhez segítenek.

Recenziók

A túlvilághit felvirágzása és hanyatlása

Tulajdonképpen ennek a mozgalomnak köszönhetően, amely a Kr. e. 4-5. századtól kezdve alapvető irányultságot adott az ún. görög eszkatológiának, kezdett terjedni az a pozitív túlvilágszemlélet, amely rendkívüli értékes hagyaték formájában maradt ránk az orfikus aranylemezekben, amelyeket az orfikus hitet valló személy sírjába tettek el mint a túlvilági út leírását, hogy az alvilágba jutó elmondhassa a „jelszót”, amely lehetővé teszi számára a továbbhaladást a boldogok közé az Elíziumba. A harmadik fejezet témája: *Utazó lelek? A görög sámánizmus újragondolása* (27–40.). Itt a szerző visszautal korábbi kutatásaira és az 1983. évi könyvére a lélek szerkezetéről, majd boncolgatja Karl Meuli és Eric R. Dodds professzorok kutatásait, kiegészítve számtalan más újabb szerző munkáival, felhasználva olyan magyar kutatók munkáit is, mint pl. Diószegi Vilmos, Hoppál Mihály, Alföldi András stb. Ennek alapján felismerhető, hogy már az archaikus kortól kezdve a sámánizmusnak is köszönhetően terjedt el a túlvilághit. Negyedik fejezetként kerül górcső alá *A feltámadás Zoroasztertől a késő antikvitásig* című téma (41–55.). Itt biblikus forrásokhoz nyúl a szerző, hogy keresse a feltámadás gondolatát az újszövetségi szövegekben, azután a farizeusok, kumrániak és esszénusok teológiájában, végül pedig rámutasson arra, milyen hatással lehetett a feltámadáshitre, főleg a késő zsidóság feltámadáshitére (vö. Ez 37) a perzsa Aveszta, illetve a zoroasztrizmus, nem kerülve el az Újszövetséget vagy annak apokrifus iratait sem, de a pogány Mithra- vagy Attisz-kultuszt sem, amelyeknek köszönhetően is honosodhatott meg jobban a keresztyénség Rómában 65 körül. Végül a zoroasztrizmus megfelelő hatást gyakorolt a (proto)gnosztikus

irányzatok születésére és iratai keletkezésére is, amilyenek pl. a Nag Hammád-i kódexek, s amely hatás élt tovább a késő antikvitásban, pl. a nagy egyházatyáknál is. Ötödikként kerül sorra *A korai keresztyén túlvilághit fejlődése: a Perpetua szenvedésétől a purgatóriumig* című fejezet (56–70.), ami önmagában mutatja a fejezet tartalmát. A klasszikus újszövetségi feltámadási textusokból kiindulva (Lk 16,19–31; 23,43; 1Kor 15; 2Kor 5,1–10; Fil 1,22–23) a szerző eljut arra a felismerésre, hogy itt gyökerezhet a purgatórium hite (1Pt 3,19), ahogy az előjön már az 1Hén 10,11–15 vagy később a Jelenések könyvében is (6,9; 20,4–6.15). Ehhez kapcsolódik a fiatal észak-afrikai leány, Perpetua története is a későbbi századból, ami témaként ismételtén visszatér számtalan zsinaton és teológusok műveiben egészen a középkorig, sőt azután is, hol pozitív, hol negatív kicsengéssel. És ezt a „kettős tételt” viseli magában a keresztyén eszkatológia tulajdonképpen napjainkig. A hatodik fejezetben szentel figyelmet Bremmer professzor az *ókori nekromancia és modern spiritualizmus* kérdéskörének (71–86.). A görög és római halottidézés vagy a halottakkal való kommunikáció forrásául elsősorban Homéroszt veszi, majd Vergilius Aeneisét, majd tovább kutat ezután a jelenség után Pauszaniasz leírásaiban, Aiszkhülosz műveiben, nem kerülve el pl. az ószövetségi endori jelenetet (1Sám 28) vagy a talmudi Jézus-idézést az alvilágból. A kulcsszereplő a görög mítoszokban Hermész volt, a pszükhopomposz, aki Hadésznek és Perszephonénak szállította a halottakat, így szabad bejárása volt az alvilágba. Innen vezeti a vonalat a modern halottidézési praktikákhoz, ahogyan ebben mesterkedett pl. Napóleon, II. Sándor orosz cár vagy több angol király is; de ez a kihívás csábító

– főleg frusztrált helyzetben –, és egészen napjainkig tartó érdeklődést mutat pl. a politikusoknál. A hetedik fejezet címe és tartalma is lenyűgöző: *Halálközeli experimensek: ókori, középkori, modern élmények* (87–102.). Itt a szerző számtalan és roppant érdekes példát hoz fel, milyen halálközeli élmények (NDE = near-death experience) evidálhatók az ókortól napjainkig, amelyek dokumentált formában rendelkezésünkre állnak. Nem akart pszichológiai elemzésekbe bocsátkozni, inkább a vallástörténeti élmények és dokumentumok mentén kívánt kutatásában haladni.

A könyv utolsó fejezeteként a szerző még három exkurzust csatolt a műhöz (103–133.): 1. *Miért nevezték el magukat Jézus követői „keresztyéneknek”?*; 2. *A „paradicsom” fogalom keletkezése*; 3. *Isten mennyei palotája mint katonai pálya (császári udvar?)*: *Visio Dorothei*. Ezután a 134–223. oldalakon található a jegyzetek és a bibliográfiai adatok, valamint a 225–238. oldalak adják a név-, tárgy- és forrásjegyzéket.

Említettük, hogy Jan N. Bremmer könyve korábban jelent meg, és még követte több ilyen jellegű könyv vagy tanulmány. De szerzőnk sajátos úton jár e téma vizsgálatakor, ahogyan ezt többször tapasztalhattuk nála mi is (Adamik Tamás,

Pesthy Mónika, Bolyki János, Herczeg Pál, Czachesz István, Balla Péter, Peres Imre), akik magyar honból részt vettünk egy az újszövetségi apokrifusok kutatásával kapcsolatos közös holland–magyar kutatási programban 2000 és 2010 között, hol Gronningben, hol Budapesten.

Aki más írásaiból is ismeri Jan Bremmer professzort, nem lepődik meg, hogy ez a könyve is rendkívül alapos és célratoró. A könyv szerzője valóban gazdag ismeretanyagot nyújt a túlvilághit alakulásáról és tartalmáról, hiszen rendkívül gazdag eredeti forrással dolgozik. Ez természetes hitelességet ad művének és kutatásai eredményeinek. Hozzáférhetővé teszi az olvasónak az újabb – olykor számunkra nehezen hozzáférhető és megszerzhető – irodalmat, annak megfelelő bírálatát és szakszerű értékelését. Ugyanakkor vonzó módon popularizálja az ókori szövegekbe zárt hitvilág rejtelmét, anélkül, hogy tudománytalaná tenné téziseit vagy argumentumait.

Jan Bremmer könyve élvezetes, olvasmányos, hiszen a téma is, amit taglal, lenyűgöző, így a szerző és a téma szerencsésen egymásra találtak, aminek az olvasó örömmel veheti hasznát.

Peres Imre

KONFERENCIA

NAGY BETTINA TÜNDE

A lélek születése – innen és a túlvilágról nézve

Beszámoló a jubileumi Patmosz-konferenciáról

20. október 20-án immáron tizedik alkalommal került megrendezésre a Patmosz-konferencia egyetemünkön, és hetedik alkalommal nevezhetjük Nemzetközi Patmosz-konferenciának. Az idei konferencia témája *A lélek születése volt, s az előadásokban olyan témákról hallhattunk, melyek magyar nyelven szinte itt hangozhattak el először hazánkban.*

Az online és offline előadások mind érdekes képet festettek a Szentírásban a lélekről kialakult képről, annak sorsáról a halál után, lokalizálhatóságáról az utolsó lehetet követően, de ugyanígy a lélek újjászületéséről missziológiai, majd görög eszkatológiai szemszögből, a lélek „materialitásáról” és túlvilági (üdv)helyekre való eltávozásáról. Számos egyéb kérdés kapcsán jártuk körül a lélek különböző aspektusait az Ó- és Újszövetség, illetve egyéb antik és kora keresztyén források nyomán. A témák bővebb kutatási anyagát egy remélhetőleg hamarosan kiadásra kerülő tanulmánykötetben olvashatjuk.

A konferenciát prof. dr. Baráth Béla Levente rektor, egyetemi tanár nyitotta meg, rámutatva a konferencia fontosságára az oktatás és a kutatás szempontjából, hangsúlyozva annak a különös értékét, hogy erre a konferenciára készülve összehangolt kutatás folyhat a tanárok, a doktoranduszok és a graduális hallgatók között. Az online és offline előadások sorát prof. dr. Kustár Zoltán egyetemi tanár, az ószövetségi tanszék vezetője nyitotta meg „*Az Istenhez ragadtatott lélek.*” *A lélek halál utáni sorsa a 49. és 73. zsoltárban* címmel, majd dr. Németh Áron teológiai tanár a *Nefes, hol vagy? Egy antropológiai alapjellemező lokalizálhatóságának kérdése* címmel tárta elénk kutatási anyagát. Ezt követte Debreczeni Ákos József negyedéves hallgató előadása *A zoroasztrikus lélekképzet(ek)ről*, az első blokk zárásaként pedig dr. Gonda László teológiai tanár *A lélek metamorfózisa vagy újjászületése – A kapcsolódási pont mint missziológiai probléma J. H. Bavinck teológiájában* címmel tartott előadást.

PhD-hallgatóink sorát Kallós Lilla, az Újszövetségi Tanszék doktorandusza nyitotta meg, aki *A lélek eltávozása a túlvilági (üdv)helyekre* címmel ismertette kutatását, majd Bozsoky Jonathán szintén újszövetségi doktorandusz *A gonosz lelkek gyötrelmei a mélységben* című munkáját tárta a hallgatóság elé. Dr. László Virgil, az Evangélikus Hittudományi Egyetem Újszövetségi Tanszékének adjunktusa *A lélek halálának gondolata az Újszövetségben* címmel értekezett, majd Fazakas Bettina Dóra negyedéves hallgató, az Újszövetségi Tanszék demonstrátora a *Lélek és karizmák* című előadása következett.